

6. Козубенко Ю.В. Уголовное преследование: опыт комплексного исследования: монография. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2006. 259 с.
7. Кримінальне право України. загальна частина: підручник / за ред. Я.Ю. Кондратьєва. Київ: Правові джерела, 2002. 390 с.
8. Куц В.М., Яценко А.М. Примирення учасників кримінально-правового конфлікту (кримінально-правовий аспект): монографія. Харків: Юрайт, 2013. 328 с.
9. Панов М.І., Касинюк В.І., Харитонов С.О. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). Харків: Харків юридичний, 2006. 172 с.
10. Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.С. Батиргарєєва та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова. 1240 с.
11. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. / База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.06.2017).
12. Про затвердження Інструкції про організацію та проведення військово-професійної орієнтації молоді та прийому до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів: Наказ Міністерства оборони України № 360 від 05.06.2014 р. (в ред. 02.08.2016) / База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0704-14> (дата звернення: 27.06.2017).
13. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 / Офіційний веб-сайт. Верховний Суд України. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/82F83474EC054657C2257B33004F2F07](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/82F83474EC054657C2257B33004F2F07) (дата звернення: 27.06.2017).
14. Пузиревський Є.Б. Військові злочини як форма кримінального конфлікту. Право і безпека. 2010. № 5. С. 193–197.
15. Яценко А.М. Застосування заходів кримінально-правового характеру: монографія. Харків: НікаНова, 2014. 388 с.

УДК 343.9

МОКРЯК М.О.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МЕТОДОЛОГІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Стаття присвячена висвітленню методологічних підходів до аналізу засобів масової інформації як кримінологічного феномена на основі адаптування класичних методів кримінологічних досліджень, зокрема якісного та кількісного контент-аналізу, моніторингу та врахування специфіки сфери масової інформації, а також її сучасного стану й тенденцій розвитку.

Ключові слова: методологія, кримінологія, дослідження, контент-аналіз, засоби масової інформації.

Статья посвящена освещению методологических подходов к анализу средств массовой информации как криминологического феномена на основе адаптации классических методов криминологических исследований, в частности качественного и количественного контент-анализа, мониторинга и учета специфики сферы массовой информации, а также ее современного состояния и тенденций развития.

Ключевые слова: методология, криминология, исследование, контент-анализ, средства массовой информации.

The article is focused on the highlighting of methodological approaches to the analysis of mass media as a criminological phenomenon on the basis of adaptation of classical methods of criminological research, in particular qualitative and quantitative content analysis, monitoring and also of taking into account the specifics of the sphere of mass media, as well as its current state and trends.

Key words: *methodology, criminology, research, content analysis, mass media.*

Вступ. Поряд із теоретичним та емпіричним рівнем дослідження ЗМІ як кримінологічного феномена методологічний рівень передбачає вироблення інструментарію для перевірки (підтвердження або спростування) висунутих гіпотез щодо оцінки ЗМІ як засобу (носія) інформаційно-комунікативного контенту, що має криміногенний та антикриміногенний потенціал й ефект; ЗМІ як соціального інституту, здатного формувати громадську думку щодо кримінологічно-значущих проблемних питань; ЗМІ як суб'єкта превентивного впливу (без ознак спеціалізованості).

Аналіз попередніх досліджень. За період становлення кримінології як самостійної науки вчені виробили та стандартизували ряд методик і методологічних учень щодо проведення надійних, достовірних і результативних досліджень, які є операціональними задля досягнення завдань кримінологічного дослідження ЗМІ. Широковідомими й загально визнаними є праці Антоняна Ю.М., Блувштейна Ю.Д., Зелінського А.Ф., Закалюка А.П., Іншакова С.М., Сердюка П.П. та багатьох інших [1].

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення методологічних підходів до дослідження та аналізу ЗМІ як кримінологічного феномена на основі адаптування класичних методів кримінологічних досліджень і врахування специфіки сфери масової інформації, а також її сучасного стану та тенденцій розвитку.

Результати дослідження. На думку політолога Гарольда Лассуелла, засоби масової інформації несуть у собі три основні соціальні функції. Перша з них – спостереження за світом із метою повідомлення про те, що відбувається. Засоби масової інформації вирішують, яку новину варто висвітлити, яку проігнорувати, що є подією, а що фактом і як довго варто приділяти увагу тому, що відбувається або вигаданому. Друга функція – інтерпретація сенсу подій, коли засоби масової інформації дають оцінку подій, у якій зацікавлені або їхні власники (об'єктивний або необ'єктивний), або державні чиновники, або представники організованої злочинності. Третя функція – соціалізація індивідів та їхнє культурне оточення, при якій засоби масової інформації вивчають і транслиують основні цінності соціуму, необхідні для включення індивідів у суспільство [2, р. 117].

Як уявляється, така функціональність у контексті кримінологічного вивчення може бути досліджена за допомогою двох рівнів методик:

- первинна методика (моніторинг і контент-аналіз ЗМІ);
- вторинна методика (вивчення криміногенного / антикриміногенного впливу ЗМІ на особистість чи суспільство загалом).

Оскільки кримінологія не належить до категорії базових наук, то методологічний інструментарій цієї науки здебільшого запозичений та адаптований від ряду інших – правових, соціологічних, психологічних, статистичних тощо. Тож контент-аналіз, як метод соціологічних досліджень, варто адаптувати до предметної сфери нашого дослідження ЗМІ.

О.В. Іванов проаналізував концептуально-методологічні засади методу контент-аналізу у співвіднесенні з методиками й техніками кількісної обробки текстових даних [3, с. 69–74]. Посилаючись на ряд попередніх досліджень, О.В. Іванов вказує на те, що у вітчизняних публікаціях дедалі частіше зустрічаються такі назви методів і методик, як «текст-майнінг» [4, с. 80–88], «комп'ютерний контент-аналіз» [5, с. 397–401], «аналіз текстових даних» [6, с. 39–42], «кількісний контент-аналіз» (на противагу якісному) [7, с. 17–26].

Учений також визначив специфіку класичного контент-аналізу з огляду на його етапи. Перший етап – теоретико-методологічний, на якому визначаються предмет та об'єкт дослідження, формулюються гіпотези. Специфіка контент-аналізу полягає в тому, що головним предметом аналізу є зміст, заданий соціальним контекстом, у якому існує текст, а метою аналізу – висновки щодо соціальної реальності. Гіпотези дослідження іманентно включають контекст джерел появи тексту, його значення, інтенцій комунікатора або потенційних ефектів. Текст, як об'єкт аналізу, розглядається в найширшому розумінні – писемний текст, аудіо-, відеозаписи, зображення і так далі, тобто як певна смислова єдність. Контент-аналіз виник у рамках позитивної методології

вивчення актів комунікації, тому другий процедурний етап задається логікою кількісного дослідження – це розробка категорій аналізу, обґрунтування вибірки, одиниць аналізу й рахунку. Методологічними максимами тут є валідність, надійність та об'єктивність. Досягнення інтерсуб'єктивної узгодженості відбувається на наступному етапі претесту. Далі проводиться збір і кодування даних згідно з розробленими дослідником правилами опрацювання інформації. На наступному етапі в рамках класичної методології контент-аналізу проводиться статистичний аналіз зібраних даних та їхня інтерпретація згідно з теоретико-методологічними рамками, що задані на першому етапі. З огляду на викладене автор визначає контент-аналіз як метод (або методологію) отримання надійних і валідних висновків із текстів у соціальному контексті [3, с. 69–74].

Методології медіа-моніторингу поділяються на кількісну та якісну. Кількісний медіа-моніторинг визначає чисельні розрахунки або показники, які можуть бути підраховані та проаналізовані. Якісний медіа-моніторинг застосовується для оцінки роботи ЗМІ стосовно таких критеріїв, як етичні або професійні стандарти, які не можна легко підрахувати [8].

ГО «Інститут масової інформації» розроблена методика проведення моніторингу матеріалів друкованих ЗМІ на предмет порушення журналістських стандартів (зі змінами від 7 липня 2010 р., 30 листопада 2010 р., 9 грудня 2011 р.) [9].

Крім того, апробованою методологією класичного контент-аналізу ЗМІ в Україні є методологія словацького розробника «МЕМО 98».

У вказаній методології задіяні кількісні та якісні методологічні інструменти відповідно до міжнародних стандартів проведення моніторингу ЗМІ. Завдяки своєму комплексному й орієнтованому на зміст підходу вона здатна надати глибокий аналіз плюралізму та різноманітності повідомлень ЗМІ, а також висвітлення вибраних предметів / тем [10].

Кількісна складова моніторингу «МЕМО 98» складається з контент-аналізу репрезентативної вибірки засобів масової інформації, що зосереджується на дотриманні стандартів, які самі по собі є кількісними, таких як обсяг ефірного часу або друкованої площі. Спеціалісти з моніторингу ЗМІ вимірюють загальний обсяг ефірного часу або друкованої площі, виділеної на визначені «суб'єкти» моніторингу (політичні партії, уряд, президента тощо), а також на обрані теми моніторингу (наприклад, політика, економічно-соціальні проблеми, корупція, інтеграція в ЄС та НАТО і тому подібне) [10].

Кількісний аналіз також проводить оцінку того, чи є інформація про вибраних суб'єктів моніторингу позитивною, негативною або нейтральною за змістом. Рейтинг позитивного та негативного змісту стосується того, чи формується перед глядачем позитивне або негативне враження про суб'єкт або тему [10].

Якісний моніторинг ЗМІ «МЕМО 98» використовується для проведення оцінки виконання ЗМІ вимог, таких як етичні чи професійні стандарти, які не можна легко виразити кількісно. Такі стандарти включають, але не обмежуються, збалансованість, точність, вчасність, вибір питань, замовчування інформації, зловживання службовим становищем, навмисне розміщення матеріалів у певний спосіб, провокаційну риторику. Наприклад, кількісний аналіз може встановити, чи транслювалася політична реклама в обумовлених законом рамках (щодо її довжини), проте він не може визначити, чи містила певна реклама провокаційну риторику або мову ворожнечі. На відміну від кількісного моніторингу, який дотримується набору чітких критеріїв, якісний моніторинг є більш «суб'єктивним», оскільки залежить від думки окремого спеціаліста з моніторингу. Водночас, проте, навіть якісний моніторинг пов'язаний із правовими й етичними нормами, щоб він не був просто вираженням того, що до вподоби чи не до вподоби спеціалісту з моніторингу. Тож якісний моніторинг може проводитись послідовно та на основі наукового підходу. Наприклад, доцільно проводити якісний моніторинг, якщо нас цікавить оцінка загальної якості повідомлень ЗМІ. У такому випадку нам треба зосередитися на змісті історій і на важливих аспектах інформації, представленої ЗМІ, що підлягає моніторингу, таких як її якість і різноманітність. Нам потрібно оцінити загальну якість повідомлень, що транслюються кожним телеканалом, на основі їхньої загальної інформаційної цінності [10].

Зазначена методика використовується в Україні, зокрема, Національною радою України з питань телебачення та радіомовлення. Так, відповідно до частини 7 статті 4 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» держава забезпечує ідеологічний і політичний плюралізм у сфері аудіовізуальних засобів масової інформації. У серпні 2016 р. було проведено тижневий тематичний моніторинг передач новин у проміжку часу з 17 до 23 години 13 загальнонаціональних телерадіоорганізацій аналогового, цифрового, супутникового телебачення щодо політичного плюралізму. Моніторинг відбувався за критеріями методики медіа-моніторингу «Методологія

проведення моніторингу ЗМІ» («МЕМО 98», Словаччина) та Independent Study on Indicators for Media Pluralism in the Member States Towards a risk-Based Approach (розробники – ICRI, Ernst and Young, Jonkoping International Business School, CMCS) [11].

Отже, у кримінологічному контексті моніторинг і контент-аналіз ЗМІ – це метод, що передбачає процес знаходження в медіа-інформаційному середовищі релевантної кримінологічної інформації, публікацій і / або сюжетів за заздалегідь визначеними ключовими словами.

Об'єктами моніторингу ЗМІ є Інтернет-ЗМІ, друковані загальнонаціональні та регіональні ЗМІ, телебачення та радіо.

Власне, моніторинг, як методологічний інструментарій, може розумітися й більш широко – як динамічний процес, на відміну від статичного контент-аналізу.

Він передбачає цілеспрямоване тривале спостереження за характеристиками системи (об'єкта моніторингу), якісний і кількісний аналіз (оцінювання) цих характеристик, зокрема визначення змін у часі кожної конкретної характеристики; прогнозування змін у системі загалом [12].

У такому варіанті результати контент-аналізу та моніторингу зможуть бути використаними для прогнозування криміногенного й антикриміногенного впливу ЗМІ на суспільство та посприяти виробленню й застосуванню ряду заходів превентивної дії.

Для кількісного аналізу даних розроблені певні маркери та критерії [13], серед яких – важливість теми, ексклюзивність, верифікація, ідентифікація джерел, достатність фактажу й експертизи та інше, що також становлять інтерес і значимість для кримінологічних досліджень.

Якісні та кількісні методи, зазначені вище, можуть бути використані в поєднанні з широко розповсюдженим програмним забезпеченням електронних таблиць або баз даних (наприклад, Microsoft Excel або Access), а у випадку, якщо необхідний більш складний аналіз, він виконується спеціалізованим статистичним пакетом. Останньою стадією роботи з даними є їхнє оброблення. Зберігання та оброблення інформації на комп'ютері має певні переваги: можливість зберігання даних на ПК, гнучкість та просте управління даними [6].

Попередньо згадувалось про те, що сьогоднішня криміногенність ЗМІ більшою мірою обумовлена швидкістю поширення інформації в мережі Інтернет, яка хоч і не є домінуючим видом ЗМІ в населенні, з кожним роком зміцнює свої позиції в цьому напрямі. Зокрема, В.М. Дрьомін застосовував метод контент-аналізу для вивчення окремих Інтернет-сайтів і виявив інформаційні маркери, що можуть бути «цікавими як для кримінологів, так і для правоохоронних органів» – це інформація про наркотичні засоби, вибухові речовини, способи незаконного зняття інформації тощо [14, с. 204].

Очевидною є складність кримінологічного вивчення інтернет-простору в контексті функціонування та впливу ЗМІ. Останнім часом з'явилися соціологічні та психологічні дослідження кіберпростору, які описують цю складність. Так, М. Ейкен, досліджуючи кібербихевиористику, вказує на те, що як тільки ти розібрав і класифікував кіберконструкт, він перестає бути актуальним, і треба починати дослідження спочатку [15]. Тобто зміни інформаційних потоків Інтернет-простору, зокрема Інтернет-ЗМІ настільки динамічні, що дуже швидко втрачається актуальність і прогностична функція дослідження.

Висновки. Будь-яка інформація буде мати вплив і кримінологічний вияв лише за умов її оприлюднення та індивідуального сприйняття, а також інтерпретації її конкретними споживачами ЗМІ. Соціально-психологічні перцепції навіть при об'єктивному висвітленні кримінологічної інформації можуть мати криміногенне забарвлення, наприклад, інформація про спосіб вже вчиненого злочину як інструкція до майбутніх злочинних дій споживача. Отже, первинна та вторинна методики в межах загальної методології кримінологічного дослідження ЗМІ дають змогу прослідкувати феноменологічність ЗМІ в контексті проблематики злочинності та запобігання їй.

Список використаних джерел:

1. Див., наприклад, Антонян Ю.М., Блувштейн Ю.Д. Методы моделирования и изучение преступника и преступного поведения. М.: Юрид. лит., 1974. 54 с.; Блувштейн Ю.Д. Криминология и математика. М.: Юрид. лит., 1974. 176 с.; Блувштейн Ю.Д., Добрынин А.В. Основания криминологии: опыт логико-философского исследования. Минск: «Университетское», 1990. 208 с.; Вицин С.Е. Моделирование в криминологии: учеб. пособие. М.: Высш. шк. МВД СССР, 1973. 104 с.; Зелінський А.Ф. Методика кримінологічних досліджень. К.: УМК ВО, 1992. 48 с.; Жигарев Е.С. Методология криминологии: проблемы, поиски, решения: монография. М.: Щит-М, 2012. 269 с.; Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. К.:

Видавничий Дім «Ін Юре», 2007; Иншаков С.М. Исследование преступности. Проблемы методики и методологии: монография. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 335 с.; Сердюк П.П. Относительное измерение преступности: монография. Запорожье: Кругозор, 2016. 1000 с. та багато інших.

2. Lasswell H.D. The structure and function of communication in society. The communication of ideas. 1948. Vol. 37. P. 215–228.

3. Іванов О.В. Класичний контент-аналіз та аналіз тексту: термінологічні та методологічні відмінності. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2013. № 1045. С. 69–74.

4. Лисенко С.М. Розробка та дослідження алгоритмів інтелектуальної обробки текстів (text mining) Наукові праці: наук.-метод. журн. Миколаїв: ЧДУ ім. П. Могили, 2011. Вип. 148. С. 80–88.

5. Семотюк О.Л. Комп'ютерний контент-аналіз: основні завдання, сфери застосування, переваги та недоліки. Вісник Львівського університету. Серія журналістики. 2004. Вип. 25. С. 397–401.

6. Павлишенко Б.М. Групування текстових даних на основі моделі семантичного контексту. Восточно-Европейский журнал передовых технологий. Информационные технологии. 2011. № 5/2 (53). С. 39–42.

7. Бондар В.С., Допіра М.А. Розгляд методу контент-аналізу з погляду кількісно-якісних технік проведення. Наукові записки НаУКМА. К.: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2007. Т. 70: «Соціологічні науки». С. 17–26.

8. Моніторинг висвітлення в ЗМІ виборчих кампаній – парламентські вибори в Україні 2012 року: методологія URL: <http://www.prostir-monitor.org/index2.php?PGID=147>.

9. Методика проведення моніторингу публікацій у ЗМІ на предмет порушення журналістських стандартів та наявності прихованої реклами. URL: <http://imi.org.ua/monitorings/metodika-provedennya-monitoringu-materialiv-drukovanih-zmi-na-predmet-porushennya-jurnalistikh-standartiv-2/>.

10. Расто Кужель. Методологія проведення моніторингу ЗМІ. URL: <https://rm.coe.int/168047688d>.

11. Звіт Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення за 2016 рік. URL: <https://www.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2017/03/Zvit-Natsrady-2016.pdf>.

12. Різун В.В., Скотникова Т.В. Моніторинг у системі методів журналістикознавства: основні засади. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1670>.

13. Методологія оцінювання якості журналістських розслідувань в рамках моніторингу ГО «Детектор медіа» за підтримки Посольства Королівства Нідерландів в Україні. Видання «Детектор медіа» 2016. URL: <http://detector.media/monitoring/article/119360/2016-10-04-metodologiya-otsinyuvannya-yakosti-zhurnalistikh-rozsliduvan/>.

14. Дремін В.Н. Информационная мегасреда в механизме криминализации общества. Актуальні проблеми держави і права. 2006. Вип 38. С. 203–208.

15. Aiken M. The Cyber Effect: A Pioneering Cyberpsychologist Explains How Human Behavior Changes Online Hardcover. August 23, 2016. 400 p.